

Беларуская хатка⁴⁰⁷

Менск. 1916 год. Вайна зь немцамі. На Захараўскай вуліцы, 24, супраць Новага Касьцёлу, у трохпавярховым будынку, апошнія дзьверы й вітрыннае акно. Над ім надпіс: „Саха й Лучынка”. У вакне некалькі кніжак і брашурак з дзіўнымі загаловакмі, непрывычнымі для школьніцы расейскай школы. Ды гэта мяне й ня дужа цікавіць наразе. Я прыйшла сюды атрымаць для шыцьця накроеныя салдацкія кашулі, бо тут – камітэт дапамогі ахвярам вайны.

– Чаму ты, дзяўчынка, не адказваеш мне па-беларуску, як я гавару? – звяртаецца да мяне, адпінчваючы кавалкі мутна-жаўтавай бязі надзвычай ветлівая й прыемная маладая паненка ці жанчынка зь лёгкай касавочынкай. – Далікатнасьць вымагае адказаць у тэй мове, у якой да цябе звяртаюцца, ведама-ж, калі ўмееш.

– Я ня знаю, – зьмешана пралепятала я, прывыкшая, што ў афіцыйных установах трэба гаварыць па-руску.

– Што ня ведаеш? Ня ведаеш ці ня ўмееш? Пэўна-ж умееш! Па носе бачу, што ўмееш, – весела сьмяецца. – Глянь, тата, яна ня ведае, ці ўмее па-беларуску.

Старэйшы, але не стары чалавек у сёвай даматканай марынарцы, што ўдала пасавала да ягонай стройнай фігуры й прадаўгаватага далікатнага твару з барадой клінком, глянуў вясёлымі шэрымі вачыма зь іскрынкай насмешкі:

– Нічога, скоро пазнае, што йнакш ня ўмее, а толькі па-беларуску. – І зноў схіліўся над паперамі свайго стала, што стаяў у далейшым

⁴⁰⁶ Настаўніца й грамадзкі дзеяч. Пачынала працу настаўніцы ў Менску ў 20-х гадох разам з Уладзіславай Францаўнай Луцэвіч (жонкай Янкі Купалы). У тым-жа часе выдрукавала некалькі дапаможнікаў і апавяданьняў для дзяцей малодшага ўзросту. Памерла ў 1982 г. у ЗША.

⁴⁰⁷ Друкуецца па рукапісу, які захоўваецца ў архіве БНІМа (Нью-Ёрк). Часопісны варыянт: А.С. Калісін ў Менску. „Беларуская Моладзь”, № 8, верасень-кастрычнік 1960, с.7-10.

спакойным куце пакою. Гэта быў Антон Лявіцкі, наш пісьменьнік Ядвігін Ш. (Ядвігін Швагер), і ягоная дачка Ванда Лявіцкая, пазней жонка Язэпа Лёсіка.

Сталася, што я засталася памагаць, замяняючы Ванду, якая мела шмат працы больш для яе адпаведнай. Выдаючы бялізну, я бачыла, што сюды прыходзяць іншыя, гавораць, раяцца, чытаюць лісты, спрачаюцца, цешацца або маркоцяцца. Гэта былі Ўладыслаў Галубок, Зьмітрок Бядуля, Рамуальд Зямкевіч. Усе гавораць такой мовай, як у нас дома, але пра што? Мне, пятнаццацігадовай дзяўчыне з ускраіны тагачаснага Менску, было мала зразумела. Карэктурку прыслалі... Рукапіс захавай... Набраць пэтытам... Пішуць зь Вільні... Адкажы ў Пецябург... Хворы... Верш прыслаў. Напішы. Адкажы... У суседнім пакою быў музэй тканінаў, вакол якіх заўсёды клапаціўся Рамуальд Зямкевіч.

Ванда вяла ўсю перапіску. Укладаючы свае літаратурныя здольнасьці, цеплыню свайго добрага сэрца й замілаваньне да кожнай праявы беларускага адраджэньня, яна адказвала на шматлікія лісты й допісы сваім прыгожым почыркам; падобнага па характэру, выразнасьці й заўсёднай аднолькавасьці не даводзілася спатыкаць ніколі больш і нідзе.

У міжчасе Ванда падсоўвала мне тую ці іншую кніжку. Гэта былі асобныя нумары газэты „Наша Ніва”, „Малая Беларусь”, Коласавы „Песьні жалбы”, „Родныя зьявы”, Гарэцкага „Рунь”, Багушэвічава „Дудка Беларуска”, Ядвігіна Ш. „Бярозка”, Багдановічаў „Вянок”, К. Буйлы „Курганная кветка”, Цёткі „Скрыпка Беларуска”, Бядулевы „Абразкі”. Але найбольш помніцца „Шляхам жыцьця” Янкі Купалы. Гэтыя кніжкі я чытала й давала чытаць сваім школьным сяброўкам. Цяпер мне трудна ўспомніць усе. Шмат кніжак было, значыць, вялікая работа ўжо была разгорнута і ў Вільні, і ў Пецябурзе, і гэтая групка дзеячаў была зь імі цесна зьвязана. Розумам усё прачытанае, бачанае тут і чутэе я ўспрыняла з часам і паволі, але сэрцам вычула, што ўсе гэтыя людзі зь іхнымі ідэямі й справамі, хоць і недасягальна вышэйшыя, але зусім блізкія, простыя, родныя і, як магла, цягнулася да іх.

Скора гэтая групка дзеячаў займела драўляны будынак, тут-жа, на Захараўскай 18 (некалькі дамоў у напрамку чыгуначнай царквы), у якім панна Людміла, пасьлей жонка Фабіяна Шантыра, з маткаю мелі сталоўку дамашніх абедоў. Гэты будынак і стаўся першай „Беларускай Хаткай”. Гэта была сапраўдная хатка, „стол і дом” для ўсіх беларускіх дзеячаў, якія прыбывалі ў Менск. Сюды прыехаў

пасьлей Алесь Гарун із ссылкі й жыў са сваёй маткай, наладзіўшы тут кнігарню, пра якую піша генэрал Францішак Кушаль у сваіх успамінах; сюды вярнуўся з высылкі Язэп Лёсік і заснаваў тут рэдакцыю газеты „Вольная Беларусь”, якая пасьлей пераехала ў Юбілейны Дом. Гэта быў сапраўдны прыпынак для жыцця й для працы групы сьведомых беларусаў, абарэтых гаспадарнасьцяй і ахвярнасьцяй Ванды й Людвікі.

Я хачу затрымацца на гэтай рабоце, якую вяла гэта невялікая групка беларускіх дзеячаў у гэтай хатцы з намі – моладзьдзю.

Кожную суботу ладзіліся вечарніцы-суботнікі для моладзі, зь якой рознымі шляхамі давялося асабіста спатыкацца. Нас, школьнікаў, было нямнога ды некалькі юнакоў-чыгуначнікаў, якіх прыводзіў Уладыслаў Галубок. Старэйшыя прыходзілі ўсе, хто на гэту пару быў у Менску. Найбольш выразна помняцца Ядвігін Ш., Ванда, Галубок, Бядуля й дзьве ягонныя сястры, панна Людвіка. Скорэ зьявіўся Аркадзь Смоліч.

Цікавы мэтад уплыву на нас выбралі гэтыя людзі. Выглядала, што збіраюцца гэтыя дарослыя людзі, а мы так сабе, радыя, што запрашаныя й можам прысутнічаць. Ніхто нам не чытаў лекцыяў, не павучаў, не рабіў заўвагаў, не агітаваў, нават, здавалася, мала на нас зварачалі ўвагу, але мы шырака адчыненымі вачыма глядзелі, слухалі і адкрытым сэрцам упітвалі.

Ну вось. Сабраліся першы раз у сьпякотную восеньскую суботу. Цёпла, чыста, утульна ў сьвятліцы, дзе ўдзень была сталовая дамашніх абедоў, а цяпер сталы й крэслы, ссунутыя да сьценкі. Мы, як вераб'і на дроце, прымасьціліся на іх.

– Што-ж, можа, пасьпяваем, сабраўшыся? – прапануе Лявіцкі.

– Але-ж хто пакірае? – цікавіцца Бядуля.

– Ну, хіба ўжо я, пакуль знойдзецца хто больш адпаведны. І выходзіў на сярэдзіну пакою Аркадзь Смоліч, малады, шыракаплечы, з буйнымі энэргічнымі рысамі твару, ільняной чупрынай. Дарослыя, усе да аднаго, хто мог ці ня мог сьпяваць, станавіліся, клікалі нас. Гэтак кожны суботнік мы вучылі па адной, па дзьве песьні: „Камар”, „Ці ў полі”, „Ой, не кукуй, зязюленька, рана”, „Ці ня быстра рэчанька”, „Ой, ляцелі гусі”, калядныя, вясельныя, купальныя. Сьпяваць было найбольш любімым заняткам на нашых суботніках, але гэта не былі сьпеўкі з муштрой і вывучэньнем партыяў – проста сьпявалі на чатыры галасы, а выходзіла добра.

Потым хто-небудзь із старэйшых прапаноўваў дэклімацыю. Дэклімаваў Галубок сваю „Будучыню”, Купалавага „Мужыка”,

жартаўлівыя вершы Паўловіча; Смоліч дэклімаваў „Ты, мой брат, каго зваць беларусам” Гаруна, „Краю мой родны” Багдановіча; Ванда Лявіцкая чытала Цёткавы й Буйлянкавы вершы. Тут-жа гаварылі пра аўтара – дзе ён, як ён. Па-свойску, па-сямейнаму, як аб браце. Так мы даведаліся, што Максім Багдановіч мае прыехаць, што ён хворы. Пэўна-ж, ня трэба казаць, што на другім суботніку дэклімаваў ужо хто-небудзь і з нас, вучняў. Але ніяк не магу ўспомніць, каб хто даваў заданьне, каб вывучыў дэклімацыі: проста хацелася рабіць тое, што робяць дарослыя.

Нехта прапанаваў паскакаць. Усе старэйшыя бралі нас у пары. Той-жа самы Смоліч у першай пары, патрасаючы чупрынай, вучыў скакаць „Лявоніху”, „Юрачку”. Ведама-ж, пасьлей мы ўжо скакалі й самі, але што гэта за скокі, скажам, бязь дзядзькі Лявіцкага, без Галубка! Бядуля не скакаў ніколі з намі, не дэклімаваў, затое сьмяшыў нас жартамі ды трапнымі мянушкамі.

Часам нехта чытаў з прозы Гарэцкага ці Коласа. Нехта загадваў загадкі, тады зноў пелі, а то проста гулялі ў гульні: „вяровачку”, „трэці лішні”, „пярсцёнак”, „кот і мышы”, хто што ўмеў – прапаноўваў, і ўсе весяліліся.

Разыходзіліся заўсёды шчаслівыя, свае, блізкія, з багатымі ўражаньнямі, з новымі ведамі, а галоўнае – з пачуцьцём, што дакрануліся да нейкай своеасаблівай атмасфэры інтэлігентнасьці, ідэйнасьці, далікатнасьці, духовай вышыні, якой, можа, ніколі не знаходзілі перад гэтым, і якой, пэўна, вельмі прагнула й жадала маладая чулая душа.

У вадзін з такіх восеньскіх суботнікаў зьявіўся Максім Багдановіч. Высокая, худая, сутулая постаць, павольныя рухі, ціхі нізкі голас. Ён быў зусім не падобны да тых фота, што мы знаходзім тут у нашых эміграцыйных выданьнях. Пэргамэнтна бледны твар. Сур’ёзны, спакойна-выпытваючы позірк бліскучых вачэй. Па тэй пашане, якую яму ўдзялялі дарослыя, па той любові, якой яго акружалі Смоліч, Ядвігін Ш., мы разумелі, што гэта вялікі чалавек, і пранікліся глыбокай пашанай да яго.

Максім Багдановіч сядзеў на нашых вечарніцах ціха, бязмоўна, безудзельна. Толькі па ледзь значнай шчаслівай усмешцы, якая квола зацвётала на ягоных тонкіх вуснах, мы бачылі, што ён цешыцца і з нашых сьпеваў і скокаў і асабліва з дэклімацыяў, але, калі ён прабаваў падсыці да каго з нас, загаварыць, пажартаваць, мы з глыбокай пашанай і страхам, як перад нечым непараўнальна вышэйшым, амаль надлюдзкім, змаўкалі, як спужаныя вераб’і, а ён,

прачулена насыцярожаны, думаў, што гэта страх і асьцярожнасьць перад ягоным хворым станам. Адноўчы на нейкую заўвагу Смоліча ён адказаў: „Ды дзе мне, мяне моладзь баіцца”.

Незабыўная сцэна адной прадкаляднай вечарніцы канца 1916 году. Смоліч запрасіў усіх сесьці. Усе размясьціліся ля сьцен пакою, слаба асьветленага з прычыны ваеннага часу.

– Я маю прачытаць вам верш, новы твор, – сказаў паважна. Тон голасу нізкі, прыцішана-значны. – Аўтар прасіў не называць ягонага імя.

Паўза. Усе прыціхлі. Смоліч урачыста-ціха прачытаў „Пагоню”. Скончыў. У прыцемненым пакою панавала абсалютная ціша. Пасьля ўзрыў пытаньняў.

– Хто гэта? Хто? – Старэйшыя паўскаквалі зь месцаў. – Гэта небывалае ў нашай... ды што ў нашай – у сусьветнай літаратуры. Хто гэта? Хто напісаў?

Акружылі Смоліча.

– Я звязаны словам, я не магу сказаць, пастарайцеся адгадаць.

– Прачытайце яшчэ раз. Гэта... гэта... – не знаходзіць слоў Ядвігін Ш. Уселіся зноў, і цяпер ужо Смоліч не чытае, а пранікнёна дэкламуе. Заканчвае амаль скандуючы:

– „Старадаўняй Літоўскай Пагоні ні разьбіць, ні спыніць, ні стрымаць”.

Зноў ціша.

– Гэта можа быць або Янка Купала, або... або наш Максім, – шырака расчынiўшы вочы, выпаліў нехта.

– Ён!

Усе ахнулі, змоўклі. А аўтар сядзіць у процілеглым канцы пакою, ледзь ухапляючы паветра сваімі сухотнымі грудзьмі.

Смоліч шырокім крокам падыходзіць да Максіма Багдановіча:

– Вось цяпер я маю права публічна прывітаць Вас з нованароджаным вялікім творам, – і тонкая рука Максіма згубілася ў буйной энэргічнай руцэ Смоліча, а затым і ўся ягоная постаць патанула ў шырокіх абдымках магутных Смолічавых рамёнаў.

– Ды пусьці ты, мядзьведзь, – бароніць Бядуля, адпiхваючы Смоліча, намагаючыся падысьці прывітаць аўтара. Але Багдановіча вітае ўжо Лявіцкі, абдымаючы яго.

– Ну, калі такое маглі напісаць, то Вам і зусім паміраць нельга, – выпаліў з узрушэньня гарачы Галубок і тут-жа, зразумеўшы, якое глупства ляпнуў, заліўся сьлязьмі (неўзабаве той самы Галубок павязе

Багдановіча ў Ялту, дзе той і памрэ). Тут Бядуля падышоў да Багдановіча з шырокай усмешкай на мяккім твары:

– Дык, кажаш, „ні разьбіць, ні спыніць, ні стрымаць”? Хэ-хэ. Сокал! – паціскаючы ягоную руку, папляскаў па плячу. Мы сядзелі прыціхшы, не разумеючы яшчэ, што вось зараз сталіся сьведкамі вялікай падзеі.

– Можа, папросім, каб аўтар сам прачытаў свой твор? – запытаў Смоліч.

– Аўтара... аўтара... – панеслася шумна з усіх бакоў, але Багдановіч адмовіўся. Ён адчуваў сябе зусім зняможаным. Гэтым разам мы ўсе сора разышліся.

Ваенныя й палітычныя падзеі спынілі нашы вечарніцы. Праца прыняла іншыя формы й характар. Але гэтыя сустрэчы далі нам аснову беларускага сьветапагляду. Там мы пазналі, хто мы, знайшлі ідэю, мэту жыцця й працы, навучыліся любіць і шанаваць беларускае слова і ўсіх беларусаў без падзелу на веравызнаньні й на тое, калі і якая палітычная хваля прынесла дзеяча. Абы прынесла, абы да нас. Бо мяняліся часы, мянялася палітычная сытуацыя, паяўляліся новыя людзі, і ўсе былі як адна беларуская сям’я. Сора паявіўся заўсёды задумлівы, чулы й сардэчны Алесь Гарун і заняўся працай у кнігарні. Неўзабаве за ім _ паважны, суровы з выгляду, але вельмі дабрадушны Язэп Лёсік, з прыбыццём якога шырака разгарнулася выдавецкая справа. Браты Ждановічы з Фальскім заснавалі беларускі аматарскі тэатар, які ў Менску ўпершыню даў паказ „Паўлінкі” Янкі Купалы і „У зімовы вечар” Э. Ажэшкі. Гэты тэатар наведаў Слуцак, Магілёў, Бабруйск, Радашкавічы, даючы там па колькі беларускіх спэтакляў, якія заўсёды заканчваліся дэвэртымэнтам са сьпевамі, скокамі, дэклямацыяй. І вось тая самая групка школьнай моладзі, што наведвала вечарыны, была й сьпевакамі, і танцорамі, і дэкляматаарамі. З часам некаторыя зь іх затрымаліся пры Беларускам Дзяржаўным Тэатры, іншыя сталі настаўнікамі, але ніхто не згубіўся, не адышоў. Але гэта ўжо 1917 год.

Пазьней прыехаў Францішак Аляхновіч, які таксама, як і Галубок, сеяў зярняты беларускай сьведамасьці праз тэатральнае мастацтва. Паявіўся працавіты незабыўны Ўладзімер Тэраўскі. Янка Купала, Якуб Колас, Купаліха былі ў непасрэднай блізкасьці праз увесь час працы ў Менску. Калейдаскопам праходзяць праз успаміны такія выдатныя постаці, як Тарашкевіч, Шантыр, браты Гарэцкія, кс. Абрантовіч, кс. Цікота, Альбэрт Паўловіч, Макар Краўцоў, Тамаш

Грыб, Мікола Шыла, Кастусь Езавітаў, Вацлаў Ластоўскі, сёстры Бадуновы, Пелагея Захарка, жонка Васіля Захаркі, Паўлінка Мядзёлка.

Багата хто зь іх апынуўся на эміграцыі: генэрал Францішак Кушаль, якога ведала маладым афіцэрам беларускага войска; Міхась Міцкевіч, былы супрацоўнік газеты „Вольная Беларусь”; Ганна Акановіч, пра якую чула як пра сястру Сьцяпана Некрашэвіча; Антон Адамовіч... Але гэта ўжо з далейшых успамінаў.

KAMUNIKAT.org